

Tanggungjawab Hufaz Menurut Al-Nawawi Dalam Al-Tibyan Fi Adabil Hamlatil Quran

Murihah Abdullah^a
Abdul Hafiz Abdullah^a
Arieff Salleh Rosman^a
Mohd Faez Ilias^b

*Fakulti Tamadun Islam, Universiti Teknologi Malaysia, Univeriti Teknologi Malaysia, Skudai
Johor, MALAYSIA.*

**Fakulti Pendidikan, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor, Bandar Seri Putra, 43000 Kajang
Selangor, MALAYSIA.*

Article Information

Received 7 March 2016
Received in revised form
30 Sept 2016
Accepted 1 Dec 2016

Abstrak

Pendidikan tahfiz merupakan sebahagian daripada pendidikan berorientasikan agama yang semakin popular di Malaysia. Penubuhan institusi tahfiz semakin meningkat akibat penawaran yang tinggi dalam kalangan masyarakat. Tujuan utama al-Quran dihafaz adalah untuk menjaga *mutawatir* al-Quran. Justeru artikel ini membincangkan tanggungjawab hufaz al-Quran setelah tamat menghafaz al-Quran menurut al-Nawawi berdasarkan kitab *al-Tibyan fi Adabil Hamlatil Quran*. Hasil penelitian mendapati tanggungjawab yang harus dipelajari oleh pelajar terbahagi kepada 2 bahagian iaitu sifat amanah dan integriti terhadap hafazan serta penggarapan imej hufaz al-Quran. Artikel ini diharap dapat menjadi panduan dalam merangka strategi setelah tamat menghafaz al-Quran dengan lebih baik.

© Penerbit Universiti Malaysia Pahang

Kata Kunci: Tanggungjawab hufaz, Hufaz Al-Quran, Pendidikan Tahfiz, al-Nawawi.

ABSTRACT

Tahfiz education is part of the religion-oriented education that is growing widespread in Malaysia. Germination establishment of religious institutions is increasing due to high demand in the community. The main objective of the Quran memorized is to keep al-Quran mutawatir among the hufaz. Thus, this article discusses the responsibilities of the hufaz after the expiry of memorizing the Quran by al-Nawawi, with reference to book of al-Tibyan fi Adabil Hamlatil Quran. The results found that responsibility as hufaz are divided into two parts, namely honesty and integrity towards memorizing and cultivating the image of a hufaz. It is hoped that, this article become a good guideline in drafting the strategy after the expiry of memorizing the Quran.

Keywords: *Hufaz's responsibilities, Hufaz Al-Quran, Tahfiz education, al-Nawawi.*

PENDAHULUAN

Al-Quran merupakan kitab suci *samawi* terakhir bagi umat Islam yang diturunkan kepada Nabi Muhammad SAW. Al-Shabuni (1996) dan al-Zarqani (t. th) mendefinisikan bahawa al-Quran ialah kitab Allah yang diturunkan kepada Nabi Muhammad SAW melalui malaikat Jibril dalam bahasa Arab. Membacanya merupakan suatu ibadah yang diberi ganjaran pahala. Al-Quran disampaikan kepada umat manusia secara *mutawatir* yang dimulai dengan surah al-Fatihah dan disudahi dengan surah al-Nas. Kitab ini merupakan wahyu daripada Allah SWT untuk membentuk manusia ke arah cara hidup yang direndah oleh Allah SWT.

Firman Allah SWT:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

Maksudnya:

“Sesungguhnya al-Quran ini memberi petunjuk ke jalan yang amat betul (agama Islam) dan memberikan berita yang menggembirakan kepada orang yang beriman yang mengerjakan amal soleh, bahawa mereka beroleh pahala yang besar.”

(Al-Quran, al-Isra’: 9)

Ayat tersebut jelas menerangkan tujuan al-Quran diturunkan adalah menjadi panduan kepada manusia. Proses penurunan bermula pada 17 Ramadhan iaitu ketika Nabi SAW berumur 40 tahun sedang beribadah di Gua Hira’. Al-Quran diturunkan secara beransur-ansur. Firman Allah SWT:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

Maksudnya:

“Dan al-Quran itu Kami bahagi-bahagikan supaya engkau (wahai Muhammad) membacanya kepada manusia dengan lambat dan tenang dan Kami menurunkannya beransur-ansur.”

(Al-Quran, al-Isra’: 106)

Ibnu Kathir (2014) dalam tafsirnya menyatakan bahawa al-Quran diturunkan secara berperingkat dan teratur sesuai dengan peristiwa yang terjadi dalam tempoh 23 tahun. Ayat demi ayat al-Quran diturunkan disertai dengan penjelasan dan pentafsiran supaya dapat dibaca dan disampaikan kepada manusia. Justeru, antara hikmah penurunan beransur-ansur adalah memudahkan umat Islam untuk membaca, menghafal, dan mengamalkan isi kandungan al-Quran (al-Shabuni, 1996; Abdul Mun’im, 1980). Dengan itu, al-Quran merupakan dasar hidup daripada segi ilmu dan amalan, serta menjadi sumber pendidikan kepada manusia (Subhi Salleh, 1977; ‘Abdul Ghani, 1989; al-Dainuri, t.th).

Setiap kali Nabi SAW menerima wahyu, baginda akan terus menghafaz dan mengamalkannya. Pada peringkat awal, Nabi SAW mengajak Abu Bakar memeluk Islam dengan membacakan beberapa ayat al-Quran. Kemudian, Abu Bakar membawa teman-teman terdekat menemui baginda seperti Uthman b. Affan, Abdul Rahman b. Auf, Zubair b. Awwam, Talhah dan Saad b. Abi Waqqas. Nabi SAW membacakan al-Quran kepada sahabat-sahabat baginda agar mereka juga dapat membaca dan menghafaznya (al-Azami, 2005; Ahmad Don, 1991; al-Zarqani, t.th). Nabi SAW merupakan penghulu para hufaz al-Quran serta tauladan bagi sekalian umat (Subhi Salleh, 1977).

Antara kemukjizatan al-Quran ialah kitab suci ini masih asli tanpa sebarang perubahan samada pertambahan atau pengurangan sejak diturunkan. Al-Quran tetap terpelihara dengan kekuasaan Allah sepanjang masa meskipun merentasi pelbagai zaman dan benua. Terdapat dua faktor keaslian al-Quran terjamin adalah ; a) melalui proses penulisan; dan b) melalui proses hafazan oleh para sahabat (al-

Qattan, 1998). Allah memilih dalam kalangan hamba-hambaNya untuk menghafaz isi kandungan al-Quran. Allah juga mempermudah al-Quran untuk dihafaz oleh manusia tanpa mengira latar belakang umur. Bahkan sehingga sekarang, menghafaz tetap merupakan salah satu cara yang popular dan efektif dalam mengekalkan keaslian al-Quran (Sedek Ariffin *et al*, 2013).

PENYATAAN MASALAH

Pendidikan tahfiz merupakan pendidikan pertama dalam sejarah pendidikan al-Quran (Subhi Salleh, 1977). Pendidikan tahfiz merupakan sebahagian daripada pendidikan berorientasikan agama yang semakin popular di Malaysia. Penubuhan institusi tahfiz semakin meningkat akibat penawaran yang tinggi dalam kalangan masyarakat (Norlizah *et.al*, 2015). Pelajar di institusi tahfiz menghafaz keseluruhan al-Quran secara bertahap berdasarkan modul kurikulum yang telah ditetapkan oleh pihak institusi. Setelah pelajar berjaya menghafaz keseluruhan al-Quran, pelajar memikul tanggungjawab sebagai Hufaz al-Quran. Hufaz al-Quran merupakan aset yang berharga kepada agama disebabkan tugas dan peranannya untuk memelihara mutawatir dan keaslian al-Quran (al-Zarqani, t.th).

Bagi membina dan membentuk hufaz al-Quran yang berjaya, institusi tahfiz menetapkan beberapa perkara utama sebagai rutin pelajar meliputi jadual hafazan, pengurusan masa, serta amalan yang wajib dipatuhi oleh pelajar. Pelaksanaan rutin pelajar sering dilihat secara berkumpulan bagi membentuk persekitaran yang sesuai dengan pembawaan sebagai hufaz al-Quran. Persekitaran yang terhasil daripada rutin menjadi penguat kepada pelajar dalam menghafaz serta menghalang pelajar daripada terdedah kepada unsur kemaksiatan dan tidak bermoral. Persekitaran terdekat dalam kalangan pelajar berupaya membentuk personaliti individu (Mohd Anuar & Norshahril, 2011). Namun, apabila pelajar tamat menghafaz al-Quran dan tidak lagi terikat dengan institusi tahfiz, maka corak kehidupan pelajar sudah berubah. Pelajar bergerak menuju ke persekitaran yang baru serta membawa personaliti sebagai hufaz al-Quran secara bersendirian. Cabaran hufaz al-Quran untuk memelihara hafazan agar tidak terlupa menjadi lebih sukar (Gade, 2004; Diallo, 2011). Justeru, artikel ini bertujuan mengupas tanggungjawab yang harus dipupuk dalam diri hufaz al-Quran menurut al-Nawawi berdasarkan karya *al-Tibyan fi Adabi Hamlatil Quran* oleh al-Nawawi. Analisa data dibuat secara kualitatif dengan dua tema yang terhasil daripada penemuan kajian.

DAPATAN DAN PERBINCANGAN

Hufaz al-Quran harus melengkapkan diri dan mengekalkan identiti dalam menghadapi persekitaran baru. Antara tanggungjawab yang dapat digarapkan kepada pelajar menurut al-Nawawi terbahagi kepada 2 bahagian iaitu sifat amanah dan integriti terhadap hafazan serta penggarapan imej hufaz al-Quran.

I. Sifat Amanah Dan Integriti Hufaz al-Quran Terhadap Hafazan

Selari dengan sifat al-Quran yang perlu dipelihara, al-Nawawi (1996) menitikberatkan aspek penjagaan kepada hafazan al-Quran. Meskipun hufaz al-Quran sudah melepasi fasa menghafaz, namun tuntutan rutin yang telah diamalkan di institusi tahfiz harus diteruskan. Tema sifat amanah dan integriti

hufaz al-Quran terhadap hafazan merangkumi 3 elemen, iaitu hufaz al-Quran bertanggungjawab untuk konsisten dalam memperbanyakkan tilawah dan mengkhatamkan al-Quran; membaca al-Quran pada waktu malam secara lazim; serta memelihara hafazan al-Quran dalam ingatan.

II. Konsisten Dalam Memperbanyakkan Tilawah dan Mengkhatamkan Al-Quran

Al-Nawawi (1996) menulis dalam kitabnya:

“Hendaklah dia memelihara bacaan al-Quran dan memperbanyakkan tilawah (bacaan). Ulama salaf r.a mempunyai kebiasaan yang berlainan tentang tempoh dan jangka masa dalam mengkhatamkan al-Quran.”

Berdasarkan pernyataan tersebut, al-Nawawi (1996) menyarankan agar hufaz al-Quran memperbanyakkan membaca al-Quran (*tilawah*). Hufaz al-Quran bebas menyusun tempoh, masa serta jenis bacaan dalam melakukan tilawah. Al-Zarnuji (2004) menggariskan bahawa cara tilawah yang terbaik adalah dengan membaca sambil melihat mushaf walaupun hufaz al-Quran telah menghafaznya. Koordinasi penggunaan deria seperti mata untuk melihat ayat al-Quran, mulut (suara) yang mendendangkan, serta telinga yang mendengar membentuk latihan yang baik kepada hufaz al-Quran. Hasil daripada tilawah al-Quran yang kerap menjadikan sebutan dan bacaan hufaz al-Quran semakin lancar, dan al-Quran dapat dikhatamkan dengan mudah.

III. Membaca Al-Quran Pada Waktu Malam Secara Lazim

Al-Nawawi (1996) menyebut dalam kitab bahawa:

“Hendaklah seorang penghafaz al-Quran lebih banyak membaca al-Quran pada waktu malam, dan dalam solat malam (qiyamullail).”

Pernyataan al-Nawawi (1996) menunjukkan aspek pemilihan waktu malam merupakan antara ciri yang diketengahkan. Terdapat dua perkara yang ditekankan iaitu, pertama; hufaz al-Quran digalakkan untuk melebihi tilawah al-Quran pada waktu malam, dan kedua; membiasakan diri untuk *qiyamullail* dan membaca surah dalam solat yang didirikan. Pernyataan ini bertepatan dengan saranan Nabi Muhammad SAW yang menganjurkan kepada para sahabat agar sentiasa menghafaz al-Quran dan membacanya dalam solat mahupun di luar solat (Ahmad Don, 1991). Al-Nawawi menyambung dalam karyanya:

“Sesungguhnya solat malam dan membaca al-Quran ketika itu amat digalakkan, kerana ia lebih menyatukan hati dan lebih jauh dari hal-hal yang menyibukkan dan melalaikan. Di samping itu, ia lebih mampu menjaga daripada riya’ dan hal-hal lain yang sia-sia. Dan ia menjadi sebab timbulnya kebaikan-kebaikan pada waktu malam.”

Qiyamullail merupakan suatu bentuk akhlak yang utama dalam memperoleh kemuliaan di sisi Allah (al-Kamal, 2002). Galakan untuk menghidupkan malam dinyatakan secara jelas dalam al-Quran di beberapa tempat (QS 73: 1- 4; QS 51: 17 -18; QS 25: 64; QS 32: 16). Saranan al-Nawawi (1996) bersesuaian dengan realiti kehidupan yang biasanya sibuk di waktu siang dan mengurangkan peluang hufaz al-Quran untuk banyak membaca al-Quran. Al-Nawawi memfokuskan waktu malam kerana

pada waktu tersebut dapat memberi manfaat kepada dua aspek, iaitu hati dan penumpuan kepada hafazan. Apabila hufaz membaca al-Quran pada waktu malam dalam keadaan yang sunyi, keadaan ini dapat menjauhkan diri daripada penyakit hati seperti *riya'* serta melunakkan hati. Kesan penumpuan kepada hafazan boleh terjadi bila mana pembacaan tidak terganggu dengan perbualan orang sekeliling di samping tidak terganggu dengan urusan yang lain (al-Nawawi, 1996).

IV. Memelihara Hafazan Al-Quran Dalam Ingatan

Al-Nawawi (1996) menuliskan dalam karya beliau:
“Perintah memelihara al-Quran dan peringatan agar tidak melupakannya.”

Menghafaz al-Quran dan memelihara hafazan adalah 2 proses pembelajaran yang berbeza. Hufaz al-Quran telah berjaya dalam menghafaz al-Quran, namun memelihara serta mengekalkan hafazan yang telah dihafaz merupakan tindakan susulan yang perlu dilakukan. Pertembungan antara mujahadah hufaz al-Quran dengan nafsu merupakan suatu ujian. Hufaz al-Quran bertanggungjawab memikul tugas memelihara dan mengekalkan hafazan al-Quran tertakluk pada sepanjang hayatnya. Bagi mengekalkan momentum hufaz al-Quran terletak pada kesabaran yang tinggi serta kecintaan luar biasa terhadap al-Quran (Muhammad Saleem, 2012). Pelan perancangan amat penting agar kemandirian dalam proses mengulang hafazan (*murajaah*) secara autonomi terus berlaku. Tugas memelihara al-Quran bukan lagi ikatan antara hufaz al-Quran dengan institusi tahfiz, bahkan ia merupakan merupakan hubungan langsung dengan Allah (Abu Mazaayaa, 1996).

V. Penggarapan Imej Hufaz Al-Quran

Selain penekanan terhadap aspek hafazan, al-Nawawi (1996) turut menyentuh aspek imej sebagai satu bentuk tanggungjawab yang harus dipupuk dalam diri hufaz al-Quran. Tema penggarapan imej hufaz al-Quran merangkumi 2 elemen, iaitu hufaz al-Quran berperilaku mulia dan berusaha untuk membina kemahiran agar tidak menjadikan al-Quran sebagai sumber pendapatan.

VI. Berperilaku Mulia

Al-Nawawi (1996) menuliskan dalam karyanya:

“Dia mesti berada dalam keadaan paling sempurna dan perilaku paling mulia. Dia hendaklah menjaubkan diri dari segala yang dilarang di dalam al-Quran.”

Secara umumnya, perintah untuk berperilaku mulia adalah tertakluk kepada semua muslim. Namun, al-Nawawi menarik perhatian pembaca dengan menekankan peranan untuk berperilaku mulia terutamanya kepada hufaz al-Quran berdasarkan penggunaan *‘keadaan paling sempurna dan perilaku paling mulia’*. Hufaz al-Quran yang telah menghafaz setiap ayat daripada al-Quran, secara tersirat membawa ‘al-Quran’ dalam dirinya. Oleh kerana itu, hufaz al-Quran perlu berada dalam keadaan yang berpadanan dengan kesucian dan keindahan al-Quran. Penggarapan imej yang baik sejajar dengan isi kandungan al-Quran yang telah dihafaz meliputi perintah melakukan kebaikan dan menjauhkan diri dari

segala yang dilarang. Al-Quran bertindak sebagai pemelihara kepada hufaz apabila teringat tentang larangan Allah kerana *kalamullah* sentiasa berada dalam ingatannya (Abdul Hafiz et.al, 2003).

Menurut al-Qabisi (1955), antara matlamat dalam pendidikan tahfiz adalah pembinaan nilai akhlak dalam diri hufaz al-Quran. Masyarakat memerlukan penyelesaian dalam kebejatan sosial yang meruncing, iaitu dengan cara membentuk generasi al-Quran. Kebolehan hufaz al-Quran menggarap imej diri dapat membina standard moral yang tinggi dalam masyarakat. Kesannya, masyarakat dapat membina kepercayaan terhadap hufaz al-Quran serta menjadi rujukan dan ikon yang menghidupkan agama.

VII. Berusaha Untuk Membina Kemahiran Agar Tidak Menjadikan Al-Quran Sebagai Sumber Pendapatan

Elemen terakhir dalam tema penggarapan imej hufaz al-Quran adalah usaha untuk membina kemahiran agar tidak menjadikan al-Quran sebagai sumber pendapatan. Berikut adalah petikan daripada karya al-Nawawi (1996):

“Hal yang perlu diberi penekanan dari apa yang diperintahkan kepada hufaz al-Quran ialah agar menghindarkan diri dari perbuatan menjadikan al-Quran sebagai sumber penghasilan atau pekerjaan dalam hidupnya.”

Al-Nawawi (1996) memberi peringatan kepada hufaz al-Quran agar mengelakkan diri daripada menggunakan al-Quran sebagai modaliti untuk kepentingan diri dan dunia. Pandangan al-Nawawi terhadap pemberian upah adalah sebagai langkah pencegahan dan berhati-hati agar hufaz al-Quran tidak tergelicir dalam mempergunakan al-Quran. Para ulama' berselisih pendapat dalam membenarkan penerimaan upah. Ibnu Sahnun (1978) berpendapat penerimaan upah terikat dengan dua syarat utama. Pertama, perbuatan menerima upah tidak menjejaskan niat ikhlas serta rasa taqwa hufaz al-Quran kepada Allah. Manakala syarat kedua ialah upah yang diberi tidak membebankan pelajar dan orang tuanya (Ibnu Sahnun, 1978; al-Zarnuji, 2004; Ahmad Ubaedi, 2010). Penggunaan istilah '*menghindarkan diri*' bermaksud bukan suatu tegahan yang mutlak. Saranan al-Nawawi memberi cabaran kepada hufaz al-Quran agar mencari ruang dan peluang untuk mempelajari kemahiran lain agar lebih berilmu dan beketerampilan dalam meneroka kehidupan.

PENUTUP

Penelitian terhadap tanggungjawab serta kemahiran insaniah hufaz al-Quran merupakan komponen penting bagi merangka hufaz yang berkualiti. Berdasarkan dapatan dan perbincangan, penulis dapat menyimpulkan bahawa kemahiran insaniah yang harus dimiliki oleh hufaz al-Quran menurut al-Nawawi terbahagi kepada dua tema, iaitu 1) sifat amanah dan integriti hufaz al-Quran terhadap hafazan, dan 2) penggarapan imej hufaz al-Quran. Kemahiran insaniah perlu direncana dengan baik oleh pelbagai pihak termasuk institusi tahfiz dan ibu bapa agar modal insan yang dibina lebih berkualiti dan berdaya saing dalam pelbagai bidang. Pelajar yang memahami tanggungjawab yang dipikul sebagai hufaz al-Quran akan menghasilkan imej kecemerlangan dalam pendidikan tahfiz sekaligus memberi impak kepada masyarakat. Namun sekiranya kesedaran tentang tanggungjawab

kepada hufaz al-Quran tidak dititikberatkan, maka hufaz akan memberi imej kegagalan kepada pendidikan tahfiz.

RUJUKAN

Al-Quran Karim.

Abdul Ghani, (1989). *Ijaz al-Quraniy: Wujubih wa Asraribi*. Kaherah: Maktabah Wahbah.

Abdul Hafiz Abdullah, Ajmain Safar, Mohd Ismail Mustari, Azhar Muhammad dan Idris Ismail. (2003). *Keberkesanan Kaedah Hafazan di Pusat Tahfiz*. Geran Penyelidikan, Universiti Teknologi Malaysia.

Abdul Mun'im Hasan (1980). *Zahirah at-Tikrar fil Quranil Karim*. Kaherah: Darul Matbu'at al-Dawliyah.

Abu Mazaayaa (1996). *Panduan Menghafal al-Quran*. Kuala Lumpur: Darul Nu'man.

Ahmad Don Denffer, (1991). *Ulum al-Quran: An Introduction to the Sciences of the Quran*. Kuala Lumpur: The Islamic Foundation.

Ahmad Ubaedi Fathuddin (2010). *Pemikiran Ibnu Sahnun tentang Belajar Mengajar al-Quran*. Forum Tarbiyah. Vol. 8, No. 2.

Al-Azami, Muhamad Mustafa (2005). *Sejarah Teks Al-Quran Dari Wahyunya Sampai Kompilasinya*. Jakarta: Gema Insani Press.

Al-Dainuri, Abdullah bin Muslim b. Qutaibah (t.t). *Ta'wil Musykilil Quran*. _____: Maktabah Ilmiah.

Al-Kamal, Sallamah Muhammad Abu (2007). *Qiyam al-Lail wa al-Munajat 'inda al-Sabr*. Diterjemah oleh Irwan Kurniawan. Bandung: PT Mizan Pustaka.

Al-Nawawi, Abu Zakaria Yahya b. Syarf (1996). *al-Tibyan fi Adabi Hamlatil Quran*. Beirut: Dar Ibn Jazm.

Al-Qabisi, Abu Hasan Ali Muhammad (1955). *Al-Risalah al-Mufassolah li Ahwal al-Muallimin wa Abkam al-muallimin wal Mutaallimin*. Kaherah: Dar al-Ihya' Kutub al-Arabiyah.

al-Qattan, Manna' Khalil (1998). *Mababith fi 'Ulum al-Quran*. Kaherah: Maktabah Wahbah.

Al-Shabuni, Muhammad Ali. (1996). *al-Tibyan fi Ulumil Quran*. Beirut: 'Alam al-Kutub.

Al-Zarnuji (2004). *Ta'lim al-Mutaallim Thariq al-Ta'alum*. Sudan: Dar al-Sudaniah lil Kutub.

Al-Zarqani, Muhammad Abdul Azim (t.t). *Manabil al-Trfan fi 'Ulumil Quran*. t.tp: Dar al-Fikr

Diallo, Ibrahim (2011) 'Oh, Lord, Give [me] Knowledge that is meaningful!' *Overview of knowledge and education in the Peul Fuuta Community through Qur'anic education*. International Journal of Pedagogies and Learning, 6:2, 140-151, DOI: 10.5172/ijpl.2011.140

Gade, Anna. M (2004). *Perfection Makes Practise: Learning, Emotion, and the Recited Quran in Indonesia*. USA: University of Hawai'i Press.

Ibnu Kathir (2014). *Tafsir Ibnu Kathir Jilid 5*. Jakarta: Pustaka Imam Syafii.

Ibnu Sahnun, (n.d). diambil daripada Fuad al-Ahwani. (1978). *Al Tarbiyah fi al Islam, Nastrat al-Risalah al Mufassalah li Ahwal al-Mu'allimin wa Abkam al-Mu'allimin*. Mesir, Dar al. al-Ihya' Kutub al-Arabiyah.

Mohd Anuar Abdul Rahman & Norshahril Abdul Hamid (2011). *Kesan Persekitaran Terhadap Pembangunan Emosi Pelajar Di Fakulti Pendidikan, UTM*. Journal of Education Psychology & Counseling, Vol.1 Mac 2011, Pages 141-161 / ISSN: 2231-735X

Norlizah Che Hassan, Fathiyah Mohd Fakhruddin, Ahmad Fauzi Mohd Ayub, Lukman Abd Mutalib dan Wan Marzuki Wan Jaafar (2015). *Tahfiz Schools Entry Requirement and Characteristics of Tahfiz Students*. IJAEDU-International E-Journal of Advances in Education, Vol. I, Issue 3, December 2015.

Sedek Ariffin, Mustaffa Abdullah, Ishak Suliaman, Khadher Ahmad, Fauzi Deraman, Faisal Ahmad Shah, Mohd Yakub Zulkifli Mohd Yusoff, Monika Munirah Abd Razzak, Mohd Murshidi Mohd Noor, Jilani Touhami Meftah, Ahmad K Kasar, Selamat Amir & Mohd Roslan Mohd Nor (2013). *Effective Techniques of Memorizing the Quran: A Study at Madrasah Tahfiz Al-Quran, Terengganu, Malaysia*. Middle-East Journal of Scientific Research 13 (1): 45-48.

Subhi Salleh (1977). *Kajian al-Quran*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.